

Types of personal values and their classification

Nilufar MIRKHUSANOVA¹

International Islamic Academy of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 2022
Received in revised form
25 June 2022
Accepted 25 July 2022
Available online
20 August 2022

Keywords:

value,
types of value,
value classification,
value hierarchy.

ABSTRACT

This article examines and summarizes the value of personality, their types and their classifications proposed by scientists. The work of psychologists who studied personal values is divided into classes based on different criteria. This categorization is mainly based on representatives of the former Soviet school: K. Khabibulin, T.V. Butkovskiy, V.P. Tugarinov, etc. and was organized on the basis on the works of Western psychological scientists: M. Rokich, A. Maslow, A. Adler, V. Frankl. They were comparatively studied based on a set of values. Their similarities and differences were distinguished. At the same time, this article also considered the principle of dividing individuals into types as a result of classification of values. It was referred to the one of the most famous works, Eduard Spranger's theory of personality types classified on the basis of values. Personality types were explained based on this theory.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp212-219>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Shaxs qadriyati turlari va ularning klassifikatsiyasi

Kalit so'zlar:

qadriyat,
qadriyat turlari,
qadriyatlarni sinflash,
qadriyatlar ierarxiyasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada shaxs qadriyati, ularning turlari hamda olimlar tomonidan taklif qilingan klassifikatsiyalari ko'rib chiqilgan va umumlashtirilgan. Bunda shaxs qadriyatlarini o'rgangan psixolog olimlarning qilgan ishlari turli mezonlar asosida sinflarga ajratilgan. Bu turkumlashtirish asosan sobiq sho'rolarmaktabining namoyondalari: K. Xabibulin, T.V. Butkovskiy, V.P. Tugarinov va b.q. hamda G'arb psixologik olimlari: M. Rokich, A. Maslou, A. Adler, V. Franklning ishlari asosida tashkillashtirildi. Qadriyatlar turkumi asosida ular qiyosiy o'rganildi. Ularning o'xshash va farqli jihatlari ajratib

¹ Magister, International Islamic Academy of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan. E-mail: mirnilsam@gmail.com.

berildi. Shu bilan birga, ushbu maqolada qadriyatlarini sinflashtirish natijasida shaxslarning tiplarga bo'linish tamoyili ham ko'rib chiqildi. Bunda eng mashhur ishlardan biri bo'lgan Eduard Shprangerning qadriyatlar asosida klassifikatsiyalashtirilgan shaxs tiplari nazariyasiga murojaat qilindi. Ushbu nazariya asosida shaxs tiplariga izohlar berildi.

Виды личностных ценностей и их классификация

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

ценность,
типы ценностей,
классификация ценностей,
иерархия ценностей.

В данной статье рассматриваются и обобщаются значения личности, их виды и классификации, предложенные учеными. Работа психологов, изучавших личностные ценности, делится на классы по разным критериям. Эта категоризация базируется в основном на представителях бывшей советской школы: К. Хабибулине, Т.В. Бутковском, В.П. Тугаринове и др., и на основе работ западных ученых-психологов: М. Рокича, А. Маслоу, А. Адлера, В. Франкла. На основе набора значений они были сравнительно изучены, выявлены их сходства и различия. Вместе с тем, в данной статье также рассматривался принцип деления индивидов на типы в результате классификации ценностей. Он опирается на одну из самых известных работ – теорию Эдуарда Шпрангера о типах личности, классифицируемых по ценностному признаку. На основе этой теории были объяснены типы личности.

Olimlar shaxs qadriyatlarini o'rganish jarayonida uni har xil turlarga bo'lib o'rganganlar. Qadriyatni turkumlamasdan, sinflashtirmasdan o'rganib bo'lmaydi. Sababi shaxs qadriyatlar majmuasidan tashkil topgan. Shuningdek, olimlar qadriyatni turli mezonlarga ko'ra o'rganadilar. Insonning mohiyatini ochib beruvchi ijtimoiy omillardan biri ham aynan qadriyatdir. Qadriyat insonlarning ijtimoiy hayotdagi yo'nalishlarini, motivatsiyalarini, oliy maqsadlarini aniqlab beruvchi bir mezondir. Bir insonda turlicha qadriyatlar bo'lishi mumkin. Lekin ulardan qay birining ulushi ko'proq, boshqasini kamroq bo'lishi shaxs oriyentatsiyalariga bog'liqdir. Qadriyatlar insonning qanday ehtiyojlarini qondirishlariga, inson hayotida qanday rol o'ynashlariga va qaysi sohalarda ulardan foydalanishlariga ko'ra guruhlarga va sinflarga birlashtirilishi mumkin. Insonning psixologik xususiyatalari bo'yicha qadriyatni **K. Xabibulin** quyidagicha tasniflagan:

- *Faoliyat sub'yektiga ko'ra qadriyatlar:*
individual;
guruhli, sinfiy va jamoaviy.
- *Faoliyat ob'yektiga ko'ra qadriyatlar:*
moddiy;
sotsiogen (ma'naviy);
- *Faoliyat turiga ko'ra:*
Bilish;
mehnat;
tarbiyaviy;
ijtimoiy-siyosiy.
- *Faoliyatni bajarish usuliga ko'ra.*

Keyingi tasniflash **T.V. Butkovskiy** tomonidan qilingan bo'lib, u qadriyatlarni hayotiy muhimligi va universalligini ajratish asosida bo'lgan:

- Vital (hayot, oila, sog'liq);
- jamoaviy e'tirof (ijtimoiy maqom va mehnatga qobilyatlilik kabi qadriyatlar);
- shaxslararo e'tirof (altruizm va haqgo'ylikni namoyon qilish);
- demokratik (so'z erkinligi);
- partikulyar (oilaga tegishlilik);
- transendentlik (Xudoga ishonish).

M. Rokichning ham qadriyatni turlarga bo'lishiga e'tibor qaratmoq lozim. U inson qadriyatlarini ikkita katta kategoriyalarga bo'lgan:

- Terminal yoki maqsadli qadriyatlar – oxirgi maqsadga erishish uchun unga zo'r berish asosiysi hisoblanadi.
- Instrumental yoki usullar qadriyati – ma'lum bir xulq turi yoki harakat maqsadga erishishning muvafaqqiyatli usuli sifatida ko'riladi.

Shuningdek, yana bir qancha turkumlar mavjud bo'lib, ular jadval ko'rinishida keltirilgan.

1-jadval

Qadriyatlar klassifikatsiyasi

Muallif	Qadriyatlar	
V.P. Tugarinov	Ma'naviy	Ta'lim, fan va san'at
	Ijtimoiy-siyosiy	Adolat, erkinlik, tenglik va birodarlik
	Moddiy	Moddiy farovonlikning turli ko'rinishlari, texnika
V.F. Serjantov	Moddiy	Mehnat quroli va bajarish usullari
	Ma'naviy	Siyosiy, ruhiy, etik, diniy, huquqiy va falsafiy
A. Maslou	Turmushga oid (T-qadriyatlar)	Oliy, shaxsga xos bo'lgan, o'z-o'zini faollashtiradigan (go'zallik, ezgulik, haqiqat, oddiylik, yagonalik, adolatlilik va b.q.) qadriyatlar
	Kamyob (K-qadriyatlar)	Olchoq, ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan, umidsizlantiradigan (uyqu, xavfsizlik, tobelik, xotirjamlik va b.q.) qadriyatlar.
A. Adler	Jismoniy	Ularning umumiy soni 13 ta bo'lib, ulardan asosiylari: sog'liq, shinamlik, boylik, faol hayot, tashqi ko'rinish
	Hissiy	Ularning umumiy soni 14 ta bo'lib, ulardan asosiylari: hissiy barqarorlik, din, sevgi, ishonch, mas'uliyatlilik
	Intellectual	Ularning umumiy soni 13 ta bo'lib, ulardan asosiylari: ta'lim, o'qish, muloqot, mustaqillik, mukammallik
F. Klakxon, F. Strodbek	Qadriyaviy oriyentatsiyalarning yo'nalganligiga ko'ra	Inson tabiatiga munosabat (yaxshi, aralash, yomon)
		Tabiatga munosabat (ustunlik, hamohanglik, tobelik)
		Boshqa insonlarga munosabat (ierarxik, jamoaviy, individual)

		Inson faoliyati usuli (hayotga, ichki o'sishga, faol harakatga)
		Vaqtga munosabat (o'tmishga, ayni damga, kelajakka)
		Makonni idrok etish (shaxsiy, umumiy, aralash)
E. Shpranger	Shaxs tiplari (qadriyatlar asosida)	Iqtisodiy, ijtimoiy, diniy, estetik, nazariy, siyosiy
V. Frankl	Ijodkorlik qadriyatlari	Ma'no va qadriyat inson mehnatini hosil qiladi
	Kechinma qadriyatlari	Sevgi – ruhiy, ma'anaviy o'lchov darajasidagi munosabatdir
	Munosabat qadriyatlari	Sharoit taqozosi bilan inson unga muhtojdir.
M. Rokich	Instrumental	Xatti-harakatning afzal usulini ta'riflaydi. Instrumental qadriyatlar (vosita) – shaxsiy va jamoat fikri bilan shartlangan harakat tarzi bo'lib, har qanday vaziyatda ustun turadi. Ular xulqning ma'lum standartlarini yoki hayotiy maqsadlarga erishishning ma'lum usullarini aniqlovchi qadriyatlardir.
	Terminal	Mavjudlikning istalgan maqsadli holatiga olib boradi. Terminal qadriyatlar (maqsadlar) – shaxsiy va jamoa nuqtayi nazari bilan sub'yektiv shartlangan yakuniy maqsadlar bo'lib, inson ularga erishishga hayoti davomida harakat qiladi.
Sh. Shvarz	Hukmronlik, yutuq, gedonizm, qo'zg'alish, mustaqillik, muakammallik, ezigulik, an'ana, murosa, xavfsizlik	
T.V. Butkovskiy	Vital	Hayot, oila, sog'liq
	Jamoaviy e'tirof	Ijtimoiy maqom va mehnatga qobiliyatlilik kabi qadriyatlar
	Shaxslararo e'tirof	Altruizm va haqgo'ylikni namoyon qilish
	Demokratik	So'z erkinligi
	Partikulyar	Oilaga tegishlilik
	Transendentlik	Xudoga ishonish

Yuqoridagilarni tahlil qilsak, quyidagicha savol tug'iladi. Eng muhim qadriyat nima? Lekin bunday qadriyatlar juda katta hajmga ega. Biroq eng muhimlari V.Franklning fikriga ko'ra uchta – ruhiyat, erkinlik va mas'uliyatlilik. Psixologlar qadriyatlarning quyidagi guruhlarini tuzib chiqqanlar:

- Ijod. U insonlarga jamiyat uchun nima bera olishlarini tushuntiradi.
- Kechinmalar. U sababdan inson sotsiumdan va jamiyatdan nima olishini anglaydi.

• Munosabatlar. Insonlarga o'z o'rinlarini anglashga, hayotlarini chegaralashga yordam beradi.

Har bir insonning qadriyatlari individual xususiyat kasb etadi. Odatda bizning qadriyatlarimiz 12 yoshgacha ota-onalarimiz, o'qituvchilarimiz, madaniyat ta'sirida shakllanadi. Agar shaxsning ustunlik ierarxiyasiga qarasak, ko'pchilik odamlar uchun, avvalo, sevgi, erkinlik, taraqqiyot kabi tushunchalar yotadi. Lekin ularning har biri ularni o'zlaricha tushunadilar. Sog'lom insonning asosiy hayotiy qadriyatlarini N.I. Kozlovning "Hayotiy qadriyatlar" maqolasida uch guruhga bo'lib ko'rsatilgan:

- shaxsiy hayot va munosabatlar;
- ish, biznes;
- shaxsiy taraqqiyot.

Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, qadriyatlar 21-22 yoshgacha bo'lgan davrda shakllanadi. Moris Masseyning shaxs qadriyatlari rivojlanish davrlarini uchga bo'lgan:

1. Imprint (tamg'a) davr – tug'ilganidan 7 yoshgacha.
2. Model (taqlid) davr – 8 yoshdan 13 yoshgacha.
3. Sotsializatsiya davri (ijtimoiylashuv davri) – 13 yoshdan 21 yoshgacha.

Ko'pgina olimlar qadriyatlarni xulqning belgilovchisi sifatida o'rganganlar. Qadriyatlarni turli yo'llar bilan izohlashga harakat qilganlar. Kluckhon (Kluckhon) qadriyatlarga "Harakatning usullariga, mazmuniga va yakuniga ta'sir etuvchi oshkora yoki yashirin konsepsiyadir..." deb ta'rif beradi. Shuningdek, qadriyatlar "Xulq-atvorning munosib standartlari va afzal ko'rilgan yoki istalgan natijalar haqidagi normativ e'tiqodlar sifatida" izohlangan (Nystorm 1990). Rokichning (1973) fikricha qadriyatlar "Xulq-atvorning maxsus turi yoki mavjudlikning yakuniy holati ularning qarama-qarshisiga nisbatan shaxsiy yoki ijtimoiy ma'qullangan davomli e'tiqod" deydi. Rokich qadriyatlarning tabiati haqida besh xulosaga keladi:

- 1-qadriyatlar raqamlarda nisbatan kam;
- 2-individlar darajalarda farqlangan holda bir xil qadriyatlarga ega;
- 3-qadriyatlar qadriyatlar tizimida shakllanadi;
- 4-qadriyatlarning vazifadoshlari jamiyat, institutlar va shaxs;
- 5-qadriyatlarning oqibatlari barcha haqiqiy fenomenlarda namoyon bo'ladi.

Porterning qadriyatlar ierarxiyasi

Maslou qadriyatlarni ehtiyojlarga tenglashtirib qo'ygan tarafdorlardan biridir. U psixologik, xavfsizlik, ijtimoiy, o'z-o'ziga hurmat va o'zini-o'zi qaror toptirish ehtiyojlari individual xulqqa motivatsiya beradi degan. U oxirgi yoki o'zini-o'zi qaror toptirish ehtiyojini "shaxs imkoniyatlarini amalga oshirishi inson bo'la olishi mumkin bo'lgan hamma narsa, to'liq inson bo'lishdir" deb ta'riflagan. Maslou har bir quyi ehtiyoj (qadriyat) darajasi to'ldirilgach individ keyingi ehtiyoj (qadriyat) darajasiga o'tadi, deb hisoblaydi. Porter Maslouning ierarxiyasidan o'z tadqiqotlarida foydalandi. O'zining boshqaruv qadriyatlari ierarxiyasini vujudga keltirdi. Bu ierarxiya ham beshta qadriyatdan iborat. U boshqaruvchilarning psixologik ehtiyojlari allaqachon qondirishini va undan yuqoriroq bo'lgan daraja (xavfsizlik ehtiyoji) bilan almashinishini ta'kidladi. Porterning qadriyatlar tizimi Bulgarids (Boulgarides) tomonidan 1973-yilda tadqiqi qilindi. Bulgarids ushbu qadriyatlar tizimini beshtadan to'rttaga kamaytirishni taklif qildi.

Maslou-Porter qadriyatlarini qiyosi

Maslou	Porter
O'zini-o'zi qaror toptirish	O'zini-o'zi qaror toptirish
O'z-o'ziga hurmat	Avtonomiya
Ijtimoiy	O'z-o'ziga hurmat
Xavfsizlik	Ijtimoiy
Psixologik	Xavfsizlik

Eduard Shprangerning shaxs tiplari (qadriyatlar asosidagi klassifikatsiya)

E. Shpranger (E. Spranger) inson qadriyatlarining asosiy olti tipini ajratgan holda, olti turdagi hayot shakllarini yoki madaniy-psixologik tiplarni ko'rsatib bergan. U bu tiplarni shaxslarning sub'yektiv qadriyat oriyentatsiyalariga qarab belgilagan. Ushbu tiplarning barchasi o'ziga xos motivatsiya tuzilishiga, affektiv-emotsional sohaga, reallikni idrok qilishga egadir. Bular:

- **Nazariy tip.** Bunday tipdagilar uchun fan sohalari muhim hisoblanadi. Ular har bir muammoning haqiqatini topishga harakat qiladilar. Ular haqiqat, izoh, aloqalarni topishni afzal ko'radilar. Kuzatadi, voqea-hodisalarning sababini qidiradi. Bunday tipdagi shaxsning qiziqishlari empirik, tanqidiy va ratsional bo'ladi. Professional olimlar ushbu tipga yorqin misol bo'la oladilar. Unday insonlarning hayotdagi bosh maqsadi o'z bilimlarini tartiblash va tizimlashtirish.

- **Iqtisodiy tip.** Bunday insonlar uchun foyda olish muhim shart bo'lib, moddiy farovonlik, yaxshi hayot sharoitlari uchun kurashadilar. Moddiy ehtiyojlarni qondirishga, foydaga qiziqish biznes olamidagi amaliy ishlarni – ishlab chiqarish, marketing, tovarlar iste'moli, pul o'tkazishlarni rivojlantirish va moddiy boyliklarni jamlash kabilarni ishtiyoq bilan bajaradilar. Texnika hamda tabiiy fanlarga ko'proq qiziqadilar. Amalda qo'llanilmagan bilimni bekorchilik deb hisoblaydilar. Boshqalar bilan munosabatda ular ko'proq o'zlarini boylikda ustun ko'rishga qiziqadilar. Boshqarishga (siyosiy munosabat) yoki ularga xizmat qilishga (ijtimoiy munosabat) emas. Ba'zi hollarda ular bunday tipdagilar Mammon (boylik)ga e'tiqod qiladilar. Boshqa misollarda esa, ular an'anaviy Xudoga e'tiqod qilsalar-da, lekin Uni yaxshi tuhfa, boylik, gullab-yashnash va boshqa moddiy yordamlarni beruvchi sifatida ko'radilar. Bunday tipga misol qilib, hozirda muvaffaqiyatga erishayotgan, omadli tadbirkorlarni aytishimiz mumkin.

- **Estetik tip.** Ushbu tip namoyondalari uchun go'zallik, garmoni, shakllar asosiy hisoblanadi. Har qanday narsa nazokat, simmetriya va muvofiqlik nuqtayi nazaridan baholanadi. U hayotni hodisalar jarayonidan iborat deb hisoblaydi. Har qanday taassurot o'zi uchun huzurli bo'ladi. Bu tipdagi shaxs ijodkor artist bo'lmasligi mumkin. Agar shaxs o'zining bosh qiziqishini hayotning badiiy epizodlarida topa olsa, u ushbu tipga oid bo'ladi. Ushbu estetik qadriyatning boshqa qadriyatlar kategoriyasiga nisbatan munosabati quyidagicha: estetik munosabat nazariyaga nisbatan doiraviy qarama-qarshilikda; birinchisi xilma-xillik bilan aloqador bo'lsa, ikkinchisi tajribaning bir xilligiga daxldordir. Estetik shaxs uchun haqiqat go'zallikning bir variantidir. Shprangerning ta'biricha: "Narsani jozibali qilish uni to'g'ri qilishdan million marta muhimroqdir". Iqtisodiy sohada estetiklar ishlab chiqarish, reklama qilish yoki sotishni unga muhim bo'lgan qadriyatlarining keng miqyosda buzilishidir. Ular individual va mustaqil bo'lishga

moyildirlar. Estetik shaxslar hasham va kuchning chiroyli nishonlarini yaxshi ko'radilar. Biroq siyosiy harakatlar shaxslarga bosim o'tkazsalar, ularga qarshilik qiladilar. Din doirasida esa ular go'zallik bilan pok diniy tasavvurlarni adashtirib yuboradilar. Ularni ham ikkiga bo'lishimiz mumkin. Birinchisi estetik qadriyatni yaratuvchilar bo'lsa, ikkinchisi foydalanuvchilardir.

- *Ijtimoiy tip.* Bu turdagi shaxs eng ko'p insonlarni qadrlaydi. Jamoat ishlariga, boshqalarning hayotlariga qiziqish muhim hisoblanadi. Hayotning sotsial shakllari qadriyatlarning mazmuni bilan aniqlanadi. Bular insonlarga, yaqinlarga, ota-onaga, yoriga muhabbat ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ular sevgining altruistik va filantropik tomonlarini qadrlaydilar. Ijtimoiy odam boshqa insonlarni o'zlarining maqsadlari sifatida baholaydilar. Chunki o'zlari mehribon, hamdard va foydali bo'ladilar. Ular boshqa qadriyatlarni, xususan, nazariy, iqtisodiy va estetik qadriyatlarni sovuq va g'ayriinsoniy deb hisoblaydilar. Siyosiy tipga qarama-qarshi ravishda insoniy munosabatlarning eng to'g'ri shakli mehr-muhabbat deydi. Ijtimoiy odam xudbin bo'lmaydi va diniy qarashlar modelini eng sof shakliga moyil bo'ladilar.

- *Siyosiy tip.* Bu tipdagi shaxs asosan kuch-qudratga qiziqadi. Uning faoliyatlari tor siyosatchilar doirasida bo'lmaydi. Rahbarlar har qanday sohada qudratni yuqori baholaydilar. Musobaqa va kurash hayotlarining katta qismini egallaydi. Ko'p faylasuflar kuchni motivlarning eng universal va eng asosiysi sifatida ko'radilar. Boshqa insonlarning harakatlari va motivlarini boshqarish uchun harakat qiladilar va yashaydilar. Siyosiy tipdagi shaxs uchun omma irodasini boshqarish, hukmronlik qilish qadriyat hisoblanadi. Yuqori siyosiy tabiatga ega odamlar imperativ harakterga ega bo'ladilar.

- *Diniy tip.* Bular uchun hayot ma'nosini izlash oily qadriyat sifatida ko'riladi. Birlashish eng asosiy qadriyat bo'ladi. Ular mistik va koinotni yaxlitlik sifatida tushunishga harakat qiladilar. Uning qamrab oluvchi butunligiga o'zlarini bog'lashga intiladilar. Ularning mental strukturasi butunlay qondiruvchi qadriyat tasavvuriga va ulug'vorlik yaratilishiga abadiy yo'nalgan bo'ladi. Bu turdagi ba'zi insonlar "immanent mistik" bo'ladilar, ya'ni ular o'zlarining diniy tasavvurlari hayotda tasdiq topishi va unda faol ishtirok etishi kerak deb hisoblaydilar. Ushbu ishtiyoq bilan dindor shaxs har bir hodisada ilohiylik ko'radi. "Transendent mistik" esa hayotdan yuz o'girish orqali oliy voqelik bilan birlashishga intiladi. U asketik bo'lib, birlashish kechinmalarini o'zidan tonish va meditatsiya orqali topadilar. Ko'pgina shaxslarda hayotdan yuz o'girish va tasdiqlash eng yuqori qoniqishni olish uchun almashib turadi. Bunda insonning yaxlit ruhiy strukturasi oliy, tuganmas va mutlaq qoniqish qadriyat kechinmasiga qaratilgan bo'ladi.

Lekin shuni aytish kerakki, insonlar bu tiplarning hammasini o'zida mujassam qiladi. Ammo ushbu tiplardan birining ulushi ularda dominant bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, shaxs qadriyatlari asosan chet el olimlari tomonidan o'rganilgan mavzudir. Bizda bu holat milliy an'analar, urf-odatlar, sharqona qarash tarzida shakllangan bo'lib, alohida psixologik fenomen sifatida deyarli o'rganilmagan. Shu sababdan asosan qadriyatlarni o'rganish, aniqlash hamda sinflashtirish boshqa xalqlar psixologiyasi asosida tashkillashtirilgan. To'g'ri bunda umuminsoniy jihatlar ham, inobatga olingan ishlar ham mavjud, lekin tor doirada ya'ni mahsus vaziyatlarda hosil bo'ladigan individual qadriyatlar ham bo'lib, ular o'zbek xalqi psixologiyasini yoritib berolmaydi. Shaxs qadriyatlarining turlari ko'p bo'lib, ular turfa olimlar tomonidan o'rganilgan va turkumlashtirilgan. Bunda qadriyatlar faoliyat, muhimlik darajasi, xulq turi yoki oxirgi maqsad, shakllanish bosqichlari, yo'nalganligi,

uchrash ko'rsatkichi va yana boshqa ko'plab mezonlar asosida klassifikatsiya qilindi. Biroq shaxsning barcha qadriyatlarni to'liq qamrab oladigan nazariya hamda uni ochiqlab beradigan mukammal sinflashtirish tizimi mavjud emas. Mening fikrimcha, ular bir-birini to'ldiradi va ochib beradi. Shaxs qadriyatlari tizimini o'rganishda albatta unga ta'sir etadigan bir qancha omillar hisobga olinmay qolingan yoki to'liq yoritilmagan, bir tomonlama, yuzaki qaralgan holatlar ham uchraydi. Bunga sabab har bir shaxsning o'ziga xos xususiyatlarga egaligi, individualligidir. Xalqlar, millatlar, dinlar, etnik qatlamlar va ijtimoiy tabaqalar kabi qadriyatlarning turlicha bo'lishiga ta'sir etadigan omillar hali yanada chuqurroq izlanishlar olib borishni taqozo etadi. Shu bilan birga, shaxs qadriyatlarining mukammal tizimini yaratishda qo'llaniladigan empirik kuzatuvlar asosida shakllanadigan metodikalar hamda usullarga ehtiyoj katta. Qadriyatlarni sinflashtirish ularni izchil va maqsadli o'rganish, turli vaziyatlarga qarab, ularni baholashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ядов В.А. Ценности в кризисном социуме / В.А. Ядов // Психолог. журн. – 1991. – № 6. – С. 154–167.
2. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры. – Питер: 2002. – С. 152.
3. Furnham A. Personality and Values. Personality and Individual Differences. 1984. Vol.5, – PP. 483–485.
4. Abdullatif Saleh Al-Naeem. Saudi executives value profile: a theoretical and empirical study. – Pro Quest LLC: 2017. – P. 371.
5. Козлов Н.И. Психологос. Энциклопедия практической психологии. – Москва: 2015. – С. 752.
6. Шпрангер Э. Формы жизни: Гуманитарная психология и этика личности. – Москва: 2014. – С. 209.
7. Schwartz, Shalom H. "An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values". 2012. Online Readings in Psychology and Culture.
8. Schmeichel B.J., and Martens A. (2005). Self-affirmation and mortality salience: Affirming values reduces worldview defense and deaththought accessibility. Personality and Social Psychology Bulletin, 31. 2010. – P. 667.